

**TA'LIM MUASSASASIDA IMKONIYATI CHEKLANGAN SHAXSLARNI O'QITISHNING
ODATIY MUAMMOLARI VA ULARNI IJTIMOY-PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASH
ZARURATI**

Shokirova Xusnida Soyipovna

*Farg'ona shaxar 23-umumiy o'rta ta'lim maktabi
matematika fani o'qituvchisi*

Hamroqulova Sharofat Hamiddinovna

*Farg'ona ICHSHUI kasb-hunar maktabi
maxsus fan o'qituvchisi*

Hozirgi vaqtda Respublikamizda yosh avlod o'rtasida nogironlikning asosiy tendentsiyalari aholining demografik tuzilishidagi salbiy o'zgarishlar, kasallikning o'sishi, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning yomonlashuvi va ekologik vaziyat bilan belgilanadi. Bolalarning ushbu toifasi submadaniyatga, turmush tarziga, rivojlanishning ijtimoiy xususiyatlariga ega bo'lgan maxsus ijtimoiy-demografik guruhdir.

Imkoniyati cheklangan talabalarning to'liq ijtimoiy aloqalari imkoniyatini qiyinlashtiradi va yetarli muloqot doirasining yetishmasligi buzilishlarga olib keladi, bu esa o'z navbatida rivojlanishda yanada ko'proq izolyatsiya va kamchiliklarga olib keladi. Ijtimoiylashtirish jarayoni bolaning hayotiga va shunga mos ravishda uning kasbiy rivojlanishiga katta ahamiyat beradi.

Ta'lim tizimi olish-ijtimoiy maqomni oshirish va sog'lig'i cheklangan yoshlarni himoya qilishning eng samarali mexanizmlaridan biridir.

Nogiron - jismoniy, aqliy, psixologik va hissiy faoliyatning izdan chiqishi, shikastlanishi natijasida hayot faoliyatining cheklanishi munosabati bilan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda nogiron deb topilgan va ijtimoiy yordam hamda himoyaga muhtoj bo'lgan shaxs tushuniladi. "Nogiron" atamasi hozirgi kunda eskirib qolgan va qo'pol bo'lgan so'z hisoblanadi. Shuning uchun ham bunday shaxslarga nisbatan "imkoniyati cheklangan insonlar" yoki "nogironligi bo'lgan shaxslar" deb murojaat qilish to'g'ri bo'ladi.

Imkoniyati cheklangan (**nogiron**) - bu shaxsiy ehtiyojlarini va ijtimoiy hayot yetishmovchiliklarini qisman yoki to'liq o'zi mustaqil ta'minlay olmaydigan istalgan shaxs. Nogironlik qabul qilingan tasnifnomaga ko'ra organizmdagi domiy buzilishlarga olib keluvchi, hayot faoliyatining cheklanishiga sabab bo'luvchi, alohida ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga ehtiyoj tug'diruvchi ijtimoiy zaiflik sifatida talqin etiladi.

Bunday ijtimoiy yordam yo'nalishlaridan biri zamonaviy jamiyatda tobora katta ahamiyat kasb etuvchi ijtimoiy rehabilitasiya hisoblanadi.

Imkoniyati cheklanganlarni ijtimoiy rehabilitasiyalash ijtimoiy yordamning murakkab zamonaviy va muhim tizimlaridan biridir.

Unining asosiy vazifasi - maxsus tashkil etilgan suhbat vositasida shaxsning ijtimoiy statusini tiklash, uning ijtimoiy munosabatlarda ishtirokini ta'minlashdir.

Imkoniyati cheklangan insonlarning asosiy muammosi quyidagilarda:

- Olam bilan aloqaning buzilganligi;
- Kattalar va tengdoshlari bilan aloqaning qashshoqligi;
- Tabiat bilan muloqotning cheklanganligi;
- Bir qator madaniy qadriyatlarining yetishib bo'lmashligi muammosi;
- Elementar ta'limni ololmaslik. Bu muammo faqatgina sub'yektiv bo'lmay, balki ijtimoiy-siyosiy hamdir;

Qobiliyat va iste'dodni namoyon qilishni chegaralanganligi. Nogiron bola tengdoshi kabi qobiliyatli iste'dodli bo'lishi mumkin, biroq o'z qobiliyatlarini rivojlantirish, aniqlash va ular orqali jamiyatga foyda keltirishi uchun unga imkoniyatlarning teng emasligi to'sqinlik qiladi.

Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, imkoniyati cheklangan insonlarning psixologik holatida quyidagi emotsional hodisalar kuzatiladi:

1. Tengdoshlari va yaqinlari bilan muloqotning o'tkir yetishmasligi hissi;
2. Kasallikning rivojlanishi natijasida, yoki tanani mayib qiluvchi davolash usuli ta'sirida o'zining "Jismoniy meni"ni qabul qilishdagi qiyinchilikni (bola davolash ta'sirida semiradi, sochi to'kilib ketadi, tez o'sadi, buning ta'sirida bola dorilarni iste'mol qilishdan bosh tortishi mumkin) paydo bo'lishi;
3. Ijtimoiy qarovsizlik, zaiflik, jamiyat tomonidan voz kechish hissinin paydo bo'lishi;
4. Qo'rquvlar (ko'pincha, parodaksal xarakterga ega bo'ladi: ular bolaning hozirgi paytdagi aktual holati bilan bog'liq va qisman kelajakda namoyon bo'lishi mumkin bo'lgan holatlar bilan bog'liq bo'ladi);
5. Oldinda kutayotgan operatsiya bilan bog'liq qo'rquv;
6. Kasallikning residivi oldida qo'rquv;
7. Yolg'izlik hissi, ammo ayni paytda bola u uchun ahamiyatli bo'lgan insonlar bilan uchrashishdan ham qo'rqishi mumkin;

Hozirgi kunda ko'plab davlatlar qatori O'zbekistonda ham imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim va tarbiya olishlari, tibbiy muolajalar olib borishlari uchun imkoniyatlar yaratib kelinmoqda va bunday insonlar va bolalarning haq-huquqlari qonun hujjatlari bilan mustahkamlab qo'yilgan va himoya qilinmoqda. . BMT ning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyaning xalqaro standartlari, shuningdek, "nogiron" so'zi o'rniga "nogironligi bo'lgan shaxs" atamasidan foydalanishni nazarda tutuvchi " Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida" gi Qonun yurtimizda yuqoridagi toifaga mansub shaxslarning huquq va manfaatlarini ifodalashga xizmat qiladi.

2008-yil 22 - apelda " O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida" gi qonun qabul qilindi. Bu qonun 2021-yil 16-yanvardan o'z kuchini yo'qotgan

bo'lib, bu qonunga muvofiq 2020-yil 15 oktabrda " Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida" gi O'RQ-641 sonli qaror qabul qilingan bo'lib, bu hujjat ko'zi ojizlar uchun mo'ljallangan Brayl alifbesida ham nashrdan chiqarildi.

Imkoniyati cheklangan talabalarining sifatli kasbiy ta'lim olishiga quyidagi sabablar ta'sir ko'rsatadi:

1) Mavjud davlat ta'lim standartlariga mos kelmasligi;

2) Tengdoshlar, kattalar bilan muloqot qilishning kommunikativ ko'nikmalarining etishmasligi;

3) Ta'lim muassasasida va shahar infratuzilmasida to'siqsiz me'moriy muhit mavjud emasligi (binolar va hududlarning yetishmasligi, talabalar uchun zarur bo'lgan kirish, yondashuvlar, maxsus mebellar yetishmasligi; shahar, tuman kutubxonalaridan foydalanish imkoniyati kamligi, o'rganish joyiga borish qiyin);

4) Ta'lim muassasalarida kasbiy ta'lim olish uchun zamonaviy o'quv, texnik, texnologik, axborot vositalari va shart-sharoitlar mavjud emasligi;

5) O'quvchilarning salomatligi (uning yomonlashuvi tufayli o'tkazib yuborilgan sinflar soni ortadi);

6) Ta'lim muassasada integratsiyalashgan ta'lim sharoitida ushbu toifadagi talabalar bilan ishlash uchun pedagog kadrlarning tayyorgarligi;

7) Maxsus qurilmalar, uslubiy, didaktik materiallar bilan kam jihozlangan.

Ta'lim jarayonida nogiron talabalar quyidagi muammolarga duch kelishmoqda:

- samaradorlikni pasaytirish, diqqatni o'zgartirish, mnemonistik jarayonlarning zaifligi;

- dasturlash va nazorat qilish funktsiyalarining yetarli darajada rivojlanishi; vizual va yarim-kosmik qiyinchiliklar;

- eshitish va vizual axborotni qayta ishlashning qiyinchiliklari.

Ta'limda yuzaga keladigan muammolarni hal qilish uchun ularning ta'sirini yumshatish, tuzatish, qo'llab-quvvatlash tizimi talab qilinadi, bu esa o'z navbatida nogiron o'quvchilarni kasbiy tayyorgarlik jarayoniga alohida yondashuvni taklif qiladi.

Shu munosabat bilan, ushbu toifadagi shaxslarni kasbiy tayyorgarlik bilan shug'ullanadigan ta'lim muassasalarida qo'llab-quvvatlash, xususan, ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash masalasi juda keskin.

Ta'limda integratsiyalashgan ta'lim bilan birga, eskortning mohiyati talaba shaxsiyatining potentsial imkoniyatlarini maksimal darajada ochib berish, shaxsiy va professional jihatdan to'liq rivojlanishiga ko'maklashish, shaxsning ijobiy tomonlarini to'liq va maksimal darajada namoyon qilish uchun sharoit yaratishdir.

Ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlashning asosiy bosqichlari:

1-bosqich-ta'lim va tarbiya faoliyati natijalarini yaxshilash maqsadida tavsiyalar ishlab chiqish uchun cheklangan imkoniyatlarga ega bo'lgan talabalarni diagnostika (psixologik, pedagogik) va so'rovnomalarni tashkil etish va o'tkazish.

2-bosqich-olingan ma'lumotlarni tahlil qilish. Tahlil asosida talabalarining psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy yordamga muhtojligi aniqlanadi.

3-bosqich-tavsiyalar ishlab chiqish.

4-bosqich-psixologik-pedagogik konsultatsiya.

5-bosqich-faoliyat. Talabalarda mavjud bo'lgan ijtimoiy-psixologik muammolar va o'quv jarayonida yordam ko'rsatish rejasini bartaraf etish bo'yicha ishlab chiqilgan qarorlarni amalga oshirish.

6-bosqich-qo'llab-quvvatlash faoliyatini tahlil qilish.

Ta'lim muassasasida sog'lom tengdoshlari bilan integratsiyalashgan ta'lim sharoitida kompleks ijtimoiy-pedagogik qo'llab - quvvatlashni tashkil etishda nogiron talabalar alohida e'tibor berishlari, pedagogik qo'llab-quvvatlashlari va mutaxassislar sifatida shaxslar sifatida ijtimoiy va psixologik jihatdan maqbul tarzda jamiyatga integratsiyalashishdan chin dildan manfaatdor bo'lishlar kerak.

Keyingi o'quv yilidan boshlab alohida ta'limga ehtiyojmand bolalarning 24 foizi, 2025-yilgacha esa 40 foizi odatiy maktablarga jalb qilinishi kutilmoqda. Lekin bu ta'lim tizimi hali O'zbekistonlik imkoniyati cheklangan bolalar, ularning ota-onalari hamda ustozlari uchun yangi muhit, yangi bosqich bo'lgani uchun ham xavotirlar mavjud. Imkoniyati cheklangan har bir bolaning ta'lim va tarbiyasi bilan shug'ullanish alohida e'tibor talab etadi. Lekin statistikaga ko'ra 2020-yilning o'zida O'zbekistonda ko'plab umumta'lim maktablarida 13 ming nafarga yaqin nogironligi bo'lgan o'quvchilar inklyuziv ta'lim bilan qamrab olingan.

Bu ta'lim tizimini joriy etish uchun avvalo jamiyatni, maktabdagi sog'lom bolalarni ham, imkoniyati cheklangan bolalarni ham bunga moslashtirish kerak. Ayniqsa, boshlang'ich sinfda tahsil olayotgan bolalar nogironlik nima ekanligi, bunday bolalarning ustidan kulmaslik kerakligini bilishmaydi. Shuning uchun ham ular inklyuziv ta'lim davomida nogironligi bo'lgan tengdoshining ustidan kulishi, masxara qilishi, uni ajratib qo'yishi, kamsitishi kabilar kuzatilsa, bu albatta nogironligi bo'lgan bolaning ruhiyatiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Sog'lom bolalar orasida o'zini kamsitilganday his etish bola uchun doimiy ruhiy zo'riqish ostida yashashga sababchi bo'ladi. Maxsus maktab-internatlarda esa nogironlik jihatidan bir-biriga o'xshash bo'lgan bolalar ta'lim va tarbiya olishi jarayonida atrofidagi tengdoshlari ham o'ziga o'xshashligi, u kabi kasallik bilan og'rigani uchun ham ortiqcha ruhiy bosimlar kuzatilmaydi va ular o'zlarini atrofdagilardan zaif va kuchsizday his etishmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Inklyuziv sinflarda o'quvchilar ehtiyojlarini anglash va u ehtiyojlarni qondirish. Inklyuziv Ta'lim. Asosiy Ta'lim bo'limi 75252 Paris 07. SP Franse
2. Farg'ona shaxar imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan Respublika kasb-hunar maktabi "Imkoniyati imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ijtimoiy ish" uslubiy ko'rsatma. Farg'ona-2014y
3. <https://nsportal.ru/npo-spo/informatika-i-vychislitel'naya-ekhnika/library/2018/07/26/obuchenie-lits-s-ogranicheniyami>
4. <https://nsportal.ru/download/#https://nsportal.ru/sites/default/files/2018/07/26/doklad-obuchenie-ovz-na-urokah-informatiki-2017-dlya-interneta.doc>
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/imkoniyati-cheklangan-bolalarning-ta-lim-tarbiya-olishlari/viewer>